

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ 2004

ΕΚΦΩΝΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο κείμενο Θουκυδίδη Περικλέους Ἐπιτάφιος (42)

«Δι' ὃ δὴ καὶ ἐμήκυνα τὰ περὶ τῆς πόλεως, διδασκαλίαν τε ποιούμενος μὴ περὶ ἴσου ἡμῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα καὶ οἷς τῶνδε μὴδὲν ὑπάρχει ὁμοίως, καὶ τὴν εὐλογίαν ἅμα ἐφ' οἷς νῦν λέγω φανεράν σημείοις καθιστάς. καὶ εἴρηται αὐτῆς τὰ μέγιστα· ἂ γὰρ τὴν πόλιν ὑμνησα, αἱ τῶνδε καὶ τῶν τοιῶνδε ἀρεταὶ ἐκόσμησαν, καὶ οὐκ ἂν πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων ἰσόρροπος ὥσπερ τῶνδε ὁ λόγος τῶν ἔργων φανείη. δοκεῖ δέ μοι δηλοῦν ἀνδρὸς ἀρετὴν πρώτη τε μνηύουσα καὶ τελευταία βεβαιούσα ἢ νῦν τῶνδε καταστροφή. καὶ γὰρ τοῖς τᾶλλα χεῖροσι δίκαιον τὴν ἐς τοὺς πολέμους ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀνδραγαθίαν προτιθέσθαι· ἀγαθῶ γὰρ κακὸν ἀφανίσαντες κοινῶς μᾶλλον ὠφέλησαν ἢ ἐκ τῶν ἰδίων ἐβλαψαν. τῶνδε δὲ οὔτε πλούτου τις τὴν ἔτι ἀπόλαυσιν προτιμήσας ἐμαλακίσθη οὔτε πενίας ἐλπίδι, ὡς κἂν ἔτι διαφυγῶν αὐτὴν πλουτήσειεν, ἀναβολὴν τοῦ δεινοῦ ἐποίησατο. τὴν δὲ τῶν ἐναντίων τιμωρίαν ποθεινοτέραν αὐτῶν λαβόντες καὶ κινδύνων ἅμα τόνδε κάλλιστον νομίσαντες ἐβουλήθησαν μετ' αὐτοῦ τοὺς μὲν τιμωρεῖσθαι, τῶν δὲ ἐφίεσθαι, ἐλπίδι μὲν τὸ ἀφανὲς τοῦ κατορθώσιν ἐπιτρέψαντες, ἔργῳ δὲ περὶ τοῦ ἤδη ὀρωμένου σφίσιν αὐτοῖς ἀξιοῦντες πεποιθέναι».

- A. Από το κείμενο που σας δίνεται να μεταφράσετε στο τετράδιό σας το απόσπασμα: «Δι' ὃ δὴ καὶ ἐμήκυνα ... καταστροφή».

Μονάδες 10

- B. Να γράψετε στο τετράδιό σας τις απαντήσεις των παρακάτω ερωτήσεων:

B1. «καὶ εἴρηται αὐτῆς τὰ μέγιστα»

Σε τι ακριβῶς συνίσταται ἡ ἀπόκλιση τοῦ Ἐπιταφίου λόγου τοῦ Περικλή ἀπὸ ἑνὸς τυπικοῦ ἐπιτάφιο τῆς ἐποχῆς του;

Μονάδες 10

B2. «Λόγοι-ἔργα»: Να σχολιάσετε τὴ σχέση «λόγων-ἔργων», τὴν ὁποία διατυπώνει στο κείμενο ὁ Περικλής.

Μονάδες 10

B3. «Πλοῦτος-πενία». Πῶς συλλαμβάνει ὁ Περικλής τὴ σχέση ἀνθρώπων καὶ πλούτου, στὴν περίπτωση τῶν πεσόντων, στο ἀπόσπασμα «τῶνδε δὲ ... ἐποίησατο», καὶ με ποια στοιχεῖα τὴ συμπληρώνει στο ἀπὸ μετάφραση ἀπόσπασμα τοῦ κεφαλαίου 43 (που παρατίθεται παρακάτω), γιὰ τὴν περίπτωση τῶν ζωντανῶν;

Θουκυδίδη Περικλέους Επιτάφιος (43)

[...] Εσείς λοιπόν να έχετε αυτούς εδώ πρότυπα και να θεωρήσετε θεμέλιο της ευτυχίας την ελευθερία και θεμέλιο της ελευθερίας τη δυνατή ψυχή· κι έτσι μη δειλιάζετε μπροστά στους κινδύνους της μάχης. Γιατί δεν έχουν σοβαρότερο λόγο ν' αψηφούν το θάνατο οι απόκληροι της ζωής, που δεν έχουν να ελπίζουν καλύτερες μέρες, αλλά εκείνοι που, στη ζωή που τους απομένει, υπάρχει φόβος να μεταβληθεί ριζικά η καλή τύχη τους· αυτοί, αν κάπου σκοντάψουν, έχουν να χάσουν περισσότερα από κάθε άλλον. Γιατί, για έναν άντρα με υψηλό φρόνημα, είναι πιο πικρή η εξαθλίωση που φέρνει η δειλία παρά ο θάνατος που έρχεται χωρίς να τον νιώσει, σε στιγμή έξαρσης της δύναμής του και της κοινής ελπίδας.

Μονάδες 10

- B4.** Ποιες οι διαφορές ανάμεσα στον Επιτάφιο του Περικλή και στις υπόλοιπες δημηγορίες του Θουκυδίδη;

Μονάδες 10

- B5.** Να γράψετε στο τετράδιό σας ποιες από τις λέξεις του πρωτοτύπου κειμένου είναι ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω λέξεις:

αδίδακτος, ρήτορας, ευκοσμία, εμπρόθετος, φασματικός, ατελεύτητος, λεξιπενία, φυγόδικος, λήμμα, νόμισμα.

Μονάδες 10

Γ . Αδίδακτο κείμενο

Ξενοφώντος Απομνημονεύματα Α, 6, 14

(14) Ἐγὼ δ' οὖν καὶ αὐτός, ὦ Ἀντιφῶν, ὡσπερ ἄλλος τις ἢ ἵππῳ ἀγαθῷ ἢ κυνὶ ἢ ὄρνιθι ἦδεται, οὕτω καὶ ἔτι μᾶλλον ἦδομαι φίλοις ἀγαθοῖς, καὶ ἐάν τι ἔχω ἀγαθόν, διδάσκω, καὶ ἄλλοις συνίστημι παρ' ὧν ἂν ἠγῶμαι ὠφελήσεσθαι τι αὐτοὺς εἰς ἀρετὴν· καὶ τοὺς θησαυροὺς τῶν πάλαι σοφῶν ἀνδρῶν, οὓς ἐκεῖνοι κατέλιπον ἐν βιβλίοις γράψαντες, ἀνελίττων κοινῇ σὺν τοῖς φίλοις διέρχομαι, καὶ ἂν τι ὀρῶμεν ἀγαθόν, ἐκλεγόμεθα· καὶ μέγα νομίζομεν κέρδος, ἐὰν ἀλλήλοις φίλοι γινώμεθα. Ἐμοὶ μὲν δὴ ταῦτα ἀκούοντι ἐδόκει αὐτός τε μακάριος εἶναι καὶ τοὺς ἀκούοντας ἐπὶ καλοκἀγαθίαν ἄγειν.

ἀνελίττων = ξετυλίγοντας (το βιβλίο που είχε μορφή κυλίνδρου).

- Γ1.** Να μεταφράσετε στο τετράδιό σας το κείμενο.

Μονάδες 20

- Γ2.α.** Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

ὀρῶμεν : το ίδιο πρόσωπο στην ίδια έγκλιση και φωνή του αορίστου β'
γινώμεθα : το δεύτερο ενικό πρόσωπο προστακτικής αορίστου β'
ὠφελήσεσθαι : το απαρέμφατο παρακειμένου ενεργητικής φωνής
συνίστημι : το δεύτερο ενικό πρόσωπο οριστικής αορίστου της ίδιας φωνής και τη γενική ενικού αρσενικού γένους της μετοχής ενεστώτα της ίδιας φωνής.

Μονάδες 5

Γ2.β. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

- ὄρνιθι** : την αιτιατική ενικού
τι : τη δοτική πληθυντικού του ίδιου γένους
σοφῶν : την αιτιατική πληθυντικού θηλυκού γένους
μέγα : τα παραθετικά επιθέτου στο γένος, τον αριθμό και την πτώση που βρίσκεται
ταῦτα : τη γενική πληθυντικού θηλυκού γένους.

Μονάδες 5

Γ3.α. «ἂν τι ὀρῶμεν ἀγαθόν, ἐκλεγόμεθα».

Να αναγνωρίσετε τον υποθετικό λόγο και να τον μετατρέψετε σε υποθετικό λόγο του μη πραγματικού.

Μονάδες 4

Γ3.β. Να αναγνωρίσετε συντακτικά τα παρακάτω:

φίλοις, εἰς ἀρετὴν, ἀλλήλοις, φίλοι, ἀκούοντι, εἶναι.

Μονάδες 6

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.

Γι' αυτό ακριβώς και ανέπτυξα σε μάκρος τα σχετικά με την πόλη, γιατί θέλησα να κάνω κατανοητό ότι δεν αγωνιζόμαστε για πράγματα ίσης σημασίας εμείς και όσοι τίποτα απ' αυτά δεν έχουν στον ίδιο βαθμό και συγχρόνως επειδή ήθελα να καταστήσω φανερό με αποδείξεις τον έπαινο αυτών προς τιμή των οποίων τώρα μιλάω. Και έχουν ειπωθεί τα σπουδαιότερα σημεία αυτού· γιατί αυτούς τους ύμνους που έπλεξα για την πόλη, λάμπρυναν τα ανδραγαθήματα αυτών εδώ και των ομοίων τους και δε θα φαινόταν για πολλούς από τους Έλληνες, όπως ακριβώς γι' αυτούς εδώ, ο έπαινος ισάξιος των έργων τους. Και μου φαίνεται ότι ο τωρινός θάνατος αυτών εδώ φανερώνει την ανδρεία τους, είτε είναι το πρώτο φανέρωμα είτε η τελική της επισφράγιση.

B1.

Ο Επιτάφιος του Περικλή διαφοροποιείται βασικά από τους άλλους επιτάφιος, καθώς αντί να δίνει μεγαλύτερη έκταση στον έπαινο του αθηναϊκού παρελθόντος, τον προσπερνά και αναφέρεται συνοπτικά, γενικά και αόριστα στα πολεμικά έργα των νεκρών της χρονιάς. Ειδικότερα, με τη φράση "εΐρηται αὐτῆς τὰ μέγιστα" ο Περικλής αιφνιδιάζει τους ακροατές οι οποίοι ενώ περιμένουν να αρχίσει ο έπαινος των νεκρών ακούν ότι αυτός σχεδόν τελείωσε. Ωστόσο συνδέεται το εγκώμιο της πόλης με το εγκώμιο των νεκρών. Αντιπαρέρχεται έτσι επιδέξια το παραδοσιακό μοτίβο των επιταφίων και, αντί να συνδέσει την προσφορά των νεκρών με το ηρωικό μυθικό και ιστορικό παρελθόν της Αθήνας, όπως γινόταν σε μια τέτοια περίπτωση από άλλους αγορητές, την εντάσσει στο πολυδιάστατο αθηναϊκό μεγαλείο του παρόντος, του οποίου οι προκείμενοι, αλλά και οι επιζώντες με προεξάρχοντα τον Περικλή υπήρξαν δημιουργοί, αλλά και εραστές μέχρι αυτοθυσίας. Με την παρέκκλιση αυτή εισάγει ένα νέο τρόπο επαίνου των νεκρών: δεν εκθειάζονται τα κατορθώματα κι ο ηρωισμός τους, αλλά η πόλη και οι θεσμοί που διαμόρφωσαν το ηρωικό τους φρόνημα και σφυρηλάτησαν το αγωνιστικό τους ήθος. Τονίζει, έτσι, τη διαλεκτική σχέση πόλης και πολίτη συνδέοντας την αρετή, τα κατορθώματα και τη θυσία των νεκρών με το εγκώμιο που έπλεξε για την πόλη. Αν οι νεκροί έδειξαν ξεχωριστή παλικαριά και αγωνιστικό ήθος, ηρωικό φρόνημα και αυτοθυσία, αυτό οφείλεται στην πολιτεία. Αυτή διαμορφώνει το ήθος και το φρόνημα των πολιτών της με τις αρχές, το πολίτευμα και τον τρόπο ζωής που εξασφαλίζει σ' αυτούς. Η πολιτεία δημιουργεί τις προϋποθέσεις και η ανδρεία με την αυτοθυσία είναι ο ώριμος καρπός. Καταλήγοντας, υπάρχει αμφίδρομη επίδραση ανάμεσα στο μεγαλείο της πόλης και τον ηρωισμό των νεκρών: όπως παραπάνω ο ηρωισμός των νεκρών στηρίχτηκε στο μεγαλείο της πόλης, έτσι εδώ το μεγαλείο αυτό πηγάζει από τα ηρωικά κατορθωμά τους. Αυτή η αμφίδρομη επίδραση αναδεικνύεται και με την επόμενη φράση "ἄ γάρ τήν πόλιν ὕμνησα ... ἐκόσμησαν".

B2.

Η παλικαριά των νεκρών δε χρειάζεται τον ύμνο του ρήτορα. Οι πράξεις τους είναι τόσο σπουδαίες, ώστε τα υμνητικά λόγια περιττεύουν. Για το ρήτορα οι πεσόντες αποτελούν την περίπτωση αγωνιστών που το εγκώμιό τους είναι ισορροπημένο απόλυτα με τα έργα τους, χωρίς αυτά να εξογκώνονται από ρητορικές υπερβολές. Το σπάνιο αυτό συνταίριασμα λόγου - έργου είναι το πιο μεγάλο εγκώμιο για τους παρόντες νεκρούς που οι αρετές τους "ἐκόσμησαν" το δικό του ύμνο για το πολίτευμα, τη δημοκρατία και την ιδιωτική ζωή, το σεβασμό στους νόμους, την ενασχόληση με τα πολιτικά, την ευτυχία και γενικά όλες τις αξίες της αθηναϊκής δημοκρατίας.

Επομένως, δεν ακολουθεί το παράδειγμα των άλλων ρητόρων που παρουσιάζουν το λόγο ανίκανο να εκθειάσει το μεγαλείο των νεκρών, ούτε εμφανίζει ως

μοναδική και ανεπανάληπτη την περίπτωση τους αλλά ως σπάνια συγκυρία κατά την οποία οδηγούνται σε εναρμόνιση λόγια και έργα, τα οποία σ' άλλα σημεία του λόγου βρίσκονται σε αντίθεση.

Γίνεται έτσι ξεκάθαρη η πρόθεση του ρήτορα "μετρίως εἰπεῖν", πράγμα που κάνει αξιόπιστο στους ακροατές το εγκώμιό του. Πάντως δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένα κατορθώματα των νεκρών αλλά, όπως φαίνεται στη συνέχεια, στο ανώτερο αγωνιστικό αθηναϊκό φρόνημα και ψυχικό μεγαλείο που εκδηλώνεται σε περίοδο ειρήνης αλλά και στο πεδίο της μάχης, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα.

B3.

Οι εκ διαμέτρου αντιθετικές έννοιες, πλούτος-πενία, έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και σ' άλλο σημείο του έργου του Θουκυδίδη στο οποίο ο πλούτος αποτελεί ευκαιρία για πραγματοποίηση έργων ενώ η φτώχεια είναι αφορμή για πιο επίμοχθη εργασία (40).

Στο κεφάλαιο 42, πλούσιος και φτωχός και πάλι συναντώνται από αντίθετες αφετηρίες σ' ένα κοινό σημείο: ανεξάρτητα από την οικονομική τους επιφάνεια ρίχτηκαν στον κίνδυνο και θυσιάστηκαν για την πατρίδα. Με το "τῶνδε" ο ομιλητής επανέρχεται στους προκείμενους νεκρούς. Οι γενικές "πλούτου" και "πενίας" έχουν τεθεί στην αρχή, για να γίνει η αντίθεση εμφαντικότερη, οι οποίες θα μπορούσαν να δράσουν καταλυτικά την ώρα της μάχης και να αποτρέψουν τη θυσία των πολεμιστών. Εκείνοι που ήταν πλούσιοι, με την επιθυμία να συνεχίσουν την απόλαυση του πλούτου τους, ενδεχομένως να επιδείκνυαν δειλία. Εκείνοι πάλι που ήταν φτωχοί, με τη σκέψη ότι υπήρχαν ακόμη ελπίδες να ξεφύγουν από τη φτώχεια τους και να γίνουν και αυτοί πλούσιοι ήταν δυνατό να οδηγηθούν σε αναβολή του κινδύνου. Η υπεράσπιση όμως της πατρίδας και η τιμωρία των εχθρών υπερίσχυσαν στην επιλογή τους και αυτοπροαίρετα οι πολεμιστές προτίμησαν τη θυσία της πατρίδας παρά τη συνέχιση της απόλαυσης του πλούτου ή τη μελλοντική τους επιδίωξη.

Στη συνέχεια ο Περικλής στο κεφάλαιο 43, επιχειρεί να ανασκευάσει μία ιδιαίτερα διαδεδομένη αντίληψη της εποχής του, ότι δηλαδή οι πλούσιοι δειλιάζουν και αποφεύγουν τον πόλεμο, ενώ αντίθετα οι φτωχοί τολμούν και ριψοκινδυνεύουν. Επιδιώκει επομένως ο Περικλής έμμεσα και διακριτικά να παρακινήσει τους πλούσιους να δείξουν τόλμη, γιατί αν ηττηθεί η πόλη δε θα χάσουν μόνο τη ζωή τους και την λευτεριά τους, όπως οι φτωχοί, αλλά και την περιουσία τους. Σ' αυτό το επιχείρημα ο πλούτος χρησιμοποιείται ως κίνητρο για θυσία, ενώ στο προηγούμενο κεφάλαιο προβλήθηκε ως πιθανή αφορμή δειλίας. Με το θάνατό τους δηλαδή έδειξαν πως "ή ἔτι ἀπόλαυσις τοῦ πλούτου" δε στάθηκε ικανή να τους αποτρέψει από την αυτοθυσία. Εδώ, καθώς απευθύνεται στους ζωντανούς, για να τους παραινέσει, αναζητά κάποια κίνητρα. Επομένως, όσα λέει εδώ για τον πλούτο ανταποκρίνονται στις ανάγκες της παραίνεσης, στην προσπάθεια του, δηλαδή, να δείξει πως ο πλούτος είναι κίνητρο για θαρραλέα αντιμετώπιση του κινδύνου.

Η επιχειρηματολογία αυτή βρίσκεται σε ελαφρά αντίφαση προς την παραπάνω θέση του ρήτορα (κεφάλαιο 42) που όμως δικαιολογείται από την προσπάθεια και την αγωνία του Περικλή να πείσει τους ακροατές και να καλύψει όλες τις περιπτώσεις, χρησιμοποιώντας κάθε λογικό, συναισθηματικό ή ακόμα και αληθοφανές επιχείρημα προκειμένου να υπηρετήσει το στόχο του, που είναι η προτροπή στους ζωντανούς να αναλάβουν ηρωικές πράξεις.

B4.

σελίδες 11-12 "Μια λοιπόν από τις 40 περίπου ... σχεδόν ξεχνάμε τον πόλεμο".

B5.

αδίδακτος < διδασκαλία

ρήτορας < εἴρηται

ευκοσμία < ἐκόσμησαν

εμπρόθετος < προτίθεσθαι

φασματικός < φανεράν, φανείη, ἀφανές

ατελεύτητος < τελευταία

λεξιπενία < εὐλογία, λόγος, λέγω

φυγόδικος < διαφυγών

λήμμα < λαβόντες

νόμισμα < νομίσαντες

Γ1.

Κι εγώ λοιπόν ο ίδιος, Αντιφώντα, όπως ακριβώς κάποιος άλλος ευχαριστιέται (ευφραίνεται) με ένα καλό άλογο ή σκύλο ή πουλί, έτσι κι ακόμη περισσότερο ευχαριστιέμαι με τους καλούς φίλους, κι αν κατέχω κάτι ωφέλιμο, τους το διδάσκω, και μάλιστα τους συστήνω και σε άλλους από τους οποίους νομίζω ότι αυτοί θα αποκομίσουν κάποιο όφελος για την κατάκτηση της αρετής και ξετυλίγοντας τους θησαυρούς των αρχαίων σοφών, τους οποίους εκείνοι κληροδότησαν αφού τους έγραψαν σε βιβλία, τους εξετάζω διεξοδικά από κοινού με τους φίλους, κι αν διαπιστώνουμε κάτι ωφέλιμο, το καρπωνόμαστε και θεωρούμε σπουδαίο κέρδος αν γινόμαστε φίλοι μεταξύ μας. Καθώς λοιπόν άκουγα αυτά έκρινα ότι και ο ίδιος ήταν ευτυχισμένος και ότι οδηγούσε τους ακροατές του στην καλοκαγαθία (τελειοποίηση).

Γ2α.

ὀρώμεν → ἴδωμεν

γιγνώμεθα → γενοῦ

ὠφελήσεσθαι → ὠφεληκέναι

συνίστημι → συνέστησας, συνιστάντος

Γ2β.

ὄρνιθι → ὄρνιν

τι → τισί(ν)

σοφῶν → σοφάς

μέγα → μεῖζον → μέγιστον

ταῦτα → τούτων

Γ3α.

υπόθεση: ἄν + υποτακτική (ὀρώμεν)

απόδοση: οριστική (ἐκλεγόμεθα)

Ο υποθετικός λόγος δηλώνει την αόριστη επανάληψη

Μετατροπή: εἰ ἔωρῶμεν → ἐξελεγόμεθα ἄν

Γ3β.

φίλοις: δοτική αιτίας στο ἴδεται

εἰς ἀρετήν: εμπρόσθετος προσδιορισμός του σκοπού στο ὠφελήσεσθαι

ἀλλήλοις: δοτική αντικειμενική στο φίλοι

φίλοι: κατηγορούμενο στο εννοούμενο υποκείμενο ἡμεῖς του συνδεδεμένου ρήματος

γιγνώμεθα

ἀκούοντι: χρονική μετοχή συνημμένη στο ἐμοί (σύγχρονο σε σχέση με το ρήμα ἐδόκει)

εἶναι: ειδικό απαρέμφατο, αντικείμενο στο προσωπικό ρήμα ἐδόκει.